

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК КРИТЕРІЙ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ольга Гнетецька
Київ

Доведено, що пізнавальний інтерес є одним із критеріїв розвитку дослідницьких здібностей дітей старшого дошкільного віку. Представлені визначення понять «інтерес» та «пізнавальний інтерес», розглянуті особливості прояву пізнавального інтересу у дітей. Обґрунтовано думку, що формування пізнавального інтересу у дітей старшого дошкільного віку сприяє розвитку дослідницьких здібностей.

Ключові слова: інтерес, пізнавальний інтерес, дослідження, експериментування, здібності, дослідницькі здібності, пізнавально-дослідницька діяльність, пошукова активність, дошкільний вік.

*Скажи мені і я забуду
Покажи мені і я запам'ятаю
Дай мені діяти самому і я
зрозумію.*

Конфуцій

Сьогодні суспільство стрімко розвивається, розширюються знання людей, виникають нові види професій. Швидко поновлюється техніка, змінюються технології та способи пропонування, зберігання та пошуку інформації. Через швидкий процес розвитку різноманітних технологій, виникає постійна потреба набуття нових знань і навичок. Навчити дітей усьому заздалегідь просто неможливе. Не завжди можливо навіть передбачити, які саме знання будуть потрібні їм у майбутньому. Тому особливо важливо, щоб дитина прагнула та навчалася активно досліджувати навколишній світ у всій його складності та новизні. Це прагнення до активного пізнання необхідно розвивати з дитинства, адже психологи відзначають, що здатність до дослідницької діяльності швидше не виникає з роками, а зникає за визначених умов. Сьогодні розвиток мислення дитини визначає не тільки зміст знань, а й інноваційні методи їх засвоєння. Важливо, щоб діти засвоювали знання не пасивно, а активно. Засобами активного засвоєння знань можуть бути гра та дослідницька діяльність, яка буде активно проявлятися через пізнавальний інтерес.

Дитина народжується дослідником. Невгамовна жага нових вражень, цікавість, постійне прагнення спостерігати й експериментувати, самостійно шукати нові відомості про світ, традиційно розглядаються як найважливіші риси дитячої поведінки. Задовольняючи свою допитливість у процесі активної пізнавально-дослідницької діяльності, яка в природній формі проявляється у вигляді дитячого дослідження та експериментування, дитина, з одного боку, розширює уявлення про світ, а з іншого, починає опановувати досвід, що дозволяє зв'язати все в цілісну картину.

Розвиток дослідницьких здібностей дошкільників є однією з актуальних проблем педагогіки та психології, яка покликана виховати сучасну особистість, здатну до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації. Зазначимо, що дослідницькі здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успішність і якісну своєрідність процесу пошуку, придбання та осмислення нової інформації. Як доведено сучасними авторами (О. Дибін, Т. Дуткевич, В. Кузьменко, О. Кульчицька, С. Кулачківська, Н. Лейтес, О. Леонтович, О. Матюшкін, О. Подд'яков, О. Проскура, О. Савенков), основи розвитку дослідницьких здібностей закладаються вже в дошкільному віці, який характеризується особливою чутливістю до пізнання навколишньої дійсності й активністю дошкільника – пізнавальною, дослідницькою. З великим інтересом діти беруть участь в дослідницькій роботі, проявляючи допитливість і бажання експериментувати.

Розвиток пізнавальної активності у дітей дошкільного віку особливо актуальний на сучасному етапі, оскільки він розвиває дитячу допитливість і формує на її основі стійкі пізнавальні інтереси через дослідницьку діяльність.

У психолого-педагогічній літературі велику увагу приділяють дослідницькому підходу. Теоретичну основу дослідницького підходу в освіті становлять: концептуальні засади основ загальної теорії діяльності (Ю. Александров, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), наукові положення про зумовленість розвитку особистості змістом діяльності та способами її здійснення (В. Давидов, Ю. Жданов, Л. Маркарян та ін.), ідеї щодо природи та функцій дослідницьких навичок як соціального феномену (К. Абульханова-Славська, А. Арнольд та ін.).

Значний вплив на розвиток теорії дослідницького підходу в освіті мали роботи: І. Зимньої, Л. Ковбасенко, О. Леонтовича, О. Обухова, В. Паламарчук, О. Под'якова, О. Савенкова, А. Сологуба, Л. Шабашова та ін. У цих дослідженнях відображено понятійний апарат проблеми, викладено суть процесу науково-дослідницької діяльності, здійснено аналіз дослідницьких здібностей особистості. Такий аспект дослідницького підходу в освіті, як залучення учнів до дослідницької діяльності в процесі вивчення різних дисциплін, є предметом наукових досліджень В. Давидова, Л. Задорожної, Л. Занкова, О. Кікоть, М. Махмутова, І. Нікітіної, В. Шеліхової та інших. У дослідженнях сучасних українських учених Л. Левченко, Н. Недодатко, О. Павленко, А. Сологуба та інших обґрунтовано засади формування дослідницьких здібностей учнів у школах нового типу та формування на цій основі особистості школяра.

Проблеми розвитку дослідницьких здібностей школярів завжди знаходяться в полі зору дослідників, проте аналіз наукових джерел засвідчує недостатню розробленість проблеми розвитку дослідницьких здібностей дітей дошкільного віку, незважаючи на те, що саме у цьому віці елементарна дослідницька діяльність займає значну частину життя дитини, зацікавлює та захоплює її. Відсутність сприятливих чинників пізнавального інтересу для здійснення дослідницької діяльності, прояву власних дослідницьких обдарувань, на нашу думку, може загальмувати процес розвитку дослідницьких здібностей у подальшому житті дитини. Тому пізнавальний інтерес відіграє важливу роль у розвитку дослідницьких здібностей у дітей дошкільного віку.

Проблему пізнавального інтересу широко досліджували в психології Б. Ананьєв, М. Беляєв, Л. Божович, Л. Гордон, В. Мясичев, С. Рубінштейн, і в педагогічній літературі – Н. Морозова, Г. Шукіна [5, 328].

Інтерес, як складне і дуже значуще для людини поняття, має безліч трактувань у своїх психологічних визначеннях. Він розглядається як:

- прояв розумової та емоційної активності (С. Рубінштейн);
- специфічне ставлення особистості до об'єкту, викликане свідомістю його життєвого знання і емоційною привабливістю (А. Ковальов).

Г. Шукіна вважає, що насправді інтерес виступає перед нами як:

- винахідлива спрямованість психічних процесів людини на об'єкти і явища навколишнього світу;
- тенденція, прагнення, потреба особистості займатися саме даною галуззю явища, даною діяльністю, яка приносить задоволення;
- потужний стимул активності особистості;
- особливе вибіркове ставлення до навколишнього світу, до його об'єктів, явищ, процесів.

Н. Морозова характеризує інтерес трьома обов'язковими моментами:

- позитивною емоцією по відношенню до діяльності;
- наявністю пізнавальної сторони цієї емоції, тобто те, що ми називаємо радістю пізнання;
- наявністю безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності, тобто діяльність сама по собі привертає та спонукає займатися, не залежно від інших мотивів [7, 181].

Інтерес формується і розвивається в діяльності, і вплив на нього мають не окремі компоненти діяльності, а вся її об'єктивно-суб'єктивна сутність (характер, процес, результат).

Інтерес – це поєднання багатьох психічних процесів, що утворюють особливий тонус діяльності, особливі стани особистості: радість від процесу, прагнення заглиблюватися в пізнання цікавого предмету, в пізнавальну діяльність, переживання невдач і вольові прагнення до їх подолання [3, 101].

Найважливіша область загального феномена інтересу - пізнавальний інтерес. Його предметом є саме значна властивість людини: пізнавати навколишній світ не тільки з

метою біологічного та соціального орієнтування в дійсності, але і в самому істотному ставленні людини до світу – в прагненні проникати в його різноманіття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виявляти закономірності, протиріччя [3].

Особливістю пізнавального інтересу є його здатність збагачувати і активізувати процес не тільки пізнавальної, але і будь-якої діяльності людини. Будь-який вид людської діяльності містить у собі пізнавальне начало, пошукові творчі процеси, дослідження, що сприяють перетворенню діяльності. Будь-яку діяльність людина, одухотворена пізнавальним інтересом, робить з великою пристрасстю та виконує більш ефективно.

Пізнавальний інтерес – найважливіше утворення особистості, яке складається в процесі життєдіяльності людини, формується в соціальних умовах її існування і жодним чином не є властивим людині від народження [10, 118].

Інтерес до пізнання реального світу є один з найбільш фундаментальних і значущих в дитячому розвитку. Своєрідність інтересу в дошкільному віці полягає в тому, що зароджуючись у вигляді емоційної чутливості на все нове (цікавість), він поступово переходить в допитливість, і далі в потребу переконатися в істині (Л. Маневцова, П. Сірбіладзе, О. Сорокін) [5, 172]. У зв'язку з цим правомірно розглянути взаємозумовленість і взаємозв'язок інтересу з іншим особистісним утворенням, таким як потреба, що має характер стимулювання людської активності. Розглядаючи розвиток пізнавального інтересу у дітей старшого дошкільного віку зазначимо, що інтерес виростає з потреби орієнтуватися в дійсності і, стаючи стійким особистісним утворенням, може призвести до виникнення нової потреби більш високого рівня – потреби в пізнанні, в дослідницькій діяльності. Пізнавальні інтереси на шляху свого розвитку у дошкільному віці характеризуються пізнавальною активністю, спрямованістю, прагненням самостійно вирішувати проблемні питання, пізнавальні завдання, прагненням до дослідження, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Основою пізнавального інтересу дошкільника є емоційне ставлення, що виражається в позитивному відношенні до об'єкта інтересу. Яскраві позитивні емоції, визначаючи потреби дітей у пізнанні, дослідженні навколишнього середовища, сприянні нових мотивів діяльності, призводять до розвитку дослідницьких здібностей.

Пізнавальний інтерес породжує активність. В свою чергу, підвищення активності зміцнює і поглиблює пізнавальний інтерес. Властивість активності як риси особистості складається в діяльності різного плану (пошукової, пізнавальної, дослідницької). Пізнавальна активність, знаходячи риси інтелектуального і емоційного відгуку на вирішення різних завдань навчання, стимулює у дитини бажання більш чуйно прислухатися і придивлятися до того, що відбувається навколо, шукати цікаві моменти в буденному житті, сприяє дослідницькій діяльності та розвитку дослідницьких здібностей. Для розвитку активності, самостійності як особистісних якостей, важливу роль відіграє те, щоб дитина виступала як суб'єкт діяльності. Якщо діяльність дитини буде завжди тільки виконавчою, наслідувальною, спонукання до діяльності дитини будуть завжди виходити тільки від дорослого, а її власна активність не буде проявлятися, то інтерес у своєму розвитку буде мати тенденцію до згасання. Тому для розвитку пізнавального інтересу необхідна діяльність пошукового, творчого, дослідницького характеру, де дитина виступає як суб'єкт діяльності. Завдяки цьому у дітей дошкільного віку будуть всі передумови для розвитку дослідницьких здібностей [6].

В розвитку пізнавальних інтересів активізується уява, фантазія, передбачення, осяяння і створення нових образів. Більше того, під впливом пізнавального інтересу активізуються не тільки зазначені процеси, але і вся пізнавальна діяльність, що лежить в основі пошукової дослідницької діяльності. Г. Шукіна відзначала, що саме інтерес рухає пошуком, здогадкою, що сприяє розвитку дослідницьких здібностей у дітей дошкільного віку [5, 173].

Дошкільний вік – період розквіту дитячої пізнавальної активності та дослідницьких здібностей. У старшому дошкільному віці пізнавальний розвиток – це складний комплексний феномен, що включає розвиток пізнавальних процесів (сприйняття, мислення, пам'яті, уваги, уяви), які являють собою різні форми орієнтації дитини в навколишньому світі, в собі самому і регулюють її діяльність. Відомо, що до старшого дошкільного віку помітно наростають можливості ініціативної перетворюючої активності. Цей віковий період важливий для розвитку пізнавальної потреби та дослідницької поведінки дитини, яка знаходить своє відображення у формі пошукової, дослідницької

активності, спрямованої на виявлення нового. В цьому віці переважаючими стають питання: «Чому?», «Навіщо?», «Як?». Нерідко діти не тільки запитують, а й намагаються самі знайти відповідь на питання, використовуючи свій маленький досвід для пояснення незрозумілого, а часом і провести дослідження або експеримент.

Характерна особливість цього віку – пізнавальні інтереси, що виражаються в уважному розгляданні, самостійному пошуці, прояві інтересу до цікавої інформації та прагненні дізнатися у дорослого, де, що і як живе, зростає. Старший дошкільник цікавиться явищами живої і неживої природи, виявляє ініціативу, яка виявляється у спостереженні, у прагненні довідатися, підійти, доторкнутися. Результатом пізнавальної діяльності незалежно від того, в якій формі пізнання вона здійснюється, є знання та дослідницькі здібності. Діти в цьому віці вже здатні систематизувати і групувати об'єкти живої та неживої природи, як за зовнішніми ознаками, так і за ознаками середовища проживання. Зміни об'єктів, перехід речовини з одного стану в інший (снігу та льоду – у воду, води – на лід і т. д.), такі явища природи, як снігопад, хуртовина, гроза, град, іній, туман і т. д. викликають у дітей цього віку особливий інтерес, що в подальшому призводить до розвитку дослідницьких здібностей [1].

Дослідження психологів показують, що на межі шестирічного віку у свідомості дитини відбуваються важливі зміни, результатом яких є міцне і остаточне переважання прагнення до дослідження навколишнього світу. Це дуже важливий момент, від якого залежать рівень знань, глибина інтересів, мотивація до дослідницької діяльності та розвиток дослідницьких здібностей [3; 6].

Прагнення до новизни у дошкільному віці є універсальним. Пред'явлення незнайомих, нових предметів у більшості випадків викликає тривалий процес ознайомлення, складну орієнтовно-дослідницьку діяльність. Предмети минулого викликають у дітей здивування, захоплення його незвичайним виглядом. Багато предметів діти бачать та сприймають вперше, тобто вони володіють для них абсолютною новизною, що є передумовою пізнавального інтересу, який, у свою чергу, буде сприяти подальшому розвитку дослідницьких здібностей дітей старшого дошкільного віку. Дослідницькі здібності, власний творчий, дослідницький пошук, відкриття нових знань багато в чому залежать від розвитку пізнавальних інтересів. Тільки власна діяльність дитини з оволодіння дійсністю, яка має практичну спрямованість, що дозволяє дитині входити в проблемну ситуацію буде рушійною силою розвитку дослідницьких здібностей дітей дошкільного віку [4].

Отже, у висновку ми можемо зазначити, що дослідницькі здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успішність і якісну своєрідність процесу пошуку, придбання та осмислення нової інформації. Тому вважаємо, що пізнавальний інтерес є одним із критеріїв розвитку дослідницьких здібностей дітей старшого дошкільного віку, оскільки під впливом пізнавального інтересу активізується вся пізнавальна діяльність, що лежить в основі пошукової дослідницької діяльності. Розвиток дослідницьких здібностей дитини – одне з найважливіших завдань сучасної освіти, оскільки, аналіз наукових джерел засвідчує недостатню розробленість проблеми розвитку дослідницьких здібностей дітей дошкільного віку, незважаючи на те, що саме у цьому віці елементарна дослідницька діяльність займає значну частину життя дитини, зацікавлює та захоплює її. Тому вважаємо, що для розвитку дослідницьких здібностей важливим аспектом є наявність сприятливих чинників та пізнавальний інтерес.

Література:

1. Дыбина О. В. Неизведанное рядом: занимательные опыты и эксперименты для дошкольников / О. В. Дыбина. – М. : Сфера, 2002. – 192 с.
2. Емельянова М. Н. Развитие лидерского потенциала детей дошкольного возраста в процессе исследовательской деятельности : автореф. дис. канд. пед. наук / М. Н. Емельянова – Екатеринбург, 2001. – 18 с.
3. Жафярова М. Н. Мотивационные факторы формирования исследовательских способностей : дис. канд псих. наук / М. Н. Жафярова. – Новосибирск, 2002. – 157 с.
4. Короткова Н. А. Организация познавательной-исследовательской деятельности детей старшего дошкольного возраста / Н. А. Короткова // Ребенок в детском саду. – 2002. – № 1. – С. 42-47.

5. Кулагина И. Ю. Возрастная психология. Полный жизненный цикл развития человека: учеб. пособие / И. Ю. Кулагина, В. Н. Коллюцкий. – М. : Сфера, 2002. – 464 с.
6. Куликовская И. Э. Детское экспериментирование. Старший дошкольный возраст : учеб. пособие / И. Э. Куликовская, Н. Н. Совгир. – М. : Педагогическое общество России. – 2003. – 80 с.
7. Парамонова Л. А. Дошкольное и начальное образование за рубежом. История и современность: учеб. пособие / Л. А. Парамонова. – М. : Академия, 2001. – 239 с.
8. Поддьяков А. Н. Развитие исследовательской инициативности в детском возрасте : автореф. дис. доктора псих. наук / А. Н. Поддьяков. – М., 2001. – 48 с.
9. Савенков А. И. Маленький исследователь. Как научить дошкольника приобретать знания / А. И. Савенков. – Ярославль : Академия развития, 2002. – 160 с.
10. Субботский Е. В. Ребенок открывает мир : Книга для воспитателей детского сада / Е. В. Субботский. – М. : Просвещение, 1991. – 207 с.

Доказано, что познавательный интерес является одним из критериев развития исследовательских способностей детей старшего дошкольного возраста. Представлены определения понятий «интерес» и «познавательный интерес», рассмотрены особенности проявления познавательного интереса у детей дошкольного возраста. Обосновано мнение, что формирование познавательного интереса у детей способствует развитию исследовательских способностей.

Ключевые слова: интерес, познавательный интерес, исследование, экспериментирование, способности, исследовательские способности, познавательно-исследовательская деятельность, поисковая активность, дошкольный возраст.

It is proved that educational interest is one of the criteria for the development of research ability preschool children. Presented definitions of «interest» and «educational interest», the peculiarities of manifestation of cognitive interest in preschool children. The opinion that the formation of cognitive interest in children contributes to the development of research abilities.

Key words: interest, cognitive interest, research, experimentation, ability, research ability, cognitive research activity, search activity, preschool age.